

แบบฝึกหัดกีตาร์สำหรับบทเพลง Joaquin Rodrigo's Zapateado Guitar Etude for Rodrigo's Zapateado

นายปฐมวัส ธรรมชาติ

Mr. Patommavat Thammachard

สาขาวิชาดนตรี คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

email: patommavat.th@ssru.ac.th

ที่มาและความสำคัญของการสร้างสรรค์ผลงาน

การฝึกซ้อมดนตรีนั้นเป็นเรื่องของทักษะ (Skills) ที่ต้องใช้เวลาและความอดทนเป็นอย่างมาก และบางครั้งการเรียนรู้บทเพลง (Repertory) ที่มีระดับเทคนิคที่ค่อนข้างสูง การฝึกซ้อมด้วยวิธีเรียนรู้โดยตรงจากบทเพลงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ เพลงแบบฝึกหัด (Etude) จึงมีความสำคัญและเพิ่มทักษะการเรียนรู้บทเพลงให้ดียิ่งขึ้น นักประพันธ์เพลงหลายท่านได้ประพันธ์บทเพลงและก็เพลงแบบฝึกหัดไปพร้อมๆกันกับบทเพลงของตัวนักประพันธ์เองด้วย ยกตัวอย่างเช่น Villa Lobos ที่มีผลงานมากมายแต่ก็ยังได้ให้ความสำคัญกับการแต่งแบบฝึกหัดต่างๆ ที่ใช้พัฒนาเทคนิคการเล่นกีตาร์อีกด้วย เพลงที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมคือ Douze Etude (12 Estudios) ซึ่งตัว Villa Lobos แต่งได้อย่างครอบคลุมและชัดเจนเป็นอย่างยิ่ง “เพลงแบบฝึกหัด (Estudios ในภาษาสเปน) เป็นหนึ่งในวิธีที่ยอดเยี่ยมสำหรับการพัฒนาเทคนิคการเล่นเครื่องดนตรี เพราะว่าบทเพลงแบบฝึกหัดประเภทนี้จะแยกเทคนิคเฉพาะต่างๆ ที่ใช้ในเพลงจริง เพลงแบบฝึกหัดนั้นช่วยลดระดับความยากของบทเพลงหลัก ดังนั้นการเล่นเพลงแบบฝึกหัดนั้น ทำให้เรียนรู้บทเพลงหลักได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น” (Bob Broadley-2015) แต่เพื่อผลลัพธ์ที่ดีที่สุดผู้เล่นควรเป็นผู้คัดเลือกหรือประพันธ์แบบฝึกหัดสำหรับเพลงนั้นๆ ด้วยตนเอง ในบทความผลงานสร้างสรรค์ฉบับนี้จะนำเสนอบทเพลงแบบฝึกหัดสำหรับบทเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo

Joaquin Rodrigo ชาวสเปน เป็นนักประพันธ์ผู้พิการทางสายตา เนื่องจากติดเชื้อจากโรคคอตีบ เป็นหนึ่งในนักประพันธ์เพลงที่มีชื่อเสียงในสมัยศตวรรษที่ 20 เลยทีเดียว บทประพันธ์เพลง Concierto de Aranjuez เป็นหนึ่งในบทประพันธ์เพลงประเภทกีตาร์คอนแชร์โต้ (Guitar Concerto) ที่ทุกคนรู้จักและได้รับการยอมรับเป็นอย่างยิ่ง แม้กระทั่งศิลปินแจ๊ส (Jazz) ชื่อก้องโลกอย่าง ชิคคอเรีย (Chick Corea) ยังได้นำทำนองของคอนแชร์โต้บทนี้ไปใช้ประพันธ์ทำนองหลักของเพลง สเปน (Spain) ในอัลบั้ม Chick Corea and Return to Forever

บทเพลงชุด Tres piezas espanolas เป็นบทประพันธ์เพลงต้นกำเนิดแบบสเปน ประพันธ์ในปี 1954 ซึ่งบทประพันธ์ที่มีทั้งหมดสามท่อนดังนี้ Fandango, Passacaglia, Zapateado บทเพลงชุดนี้อุทิศให้กับนักกีตาร์แห่งยุคชาวสเปน Andres Segovia ท่อน Zapateado นั้นตัวชื่อมาจากคำว่า Zapatear มีความหมายว่า “เคาะเท้ากับพื้น” ซึ่งเทคนิคลักษณะแบบนี้พบในการเต้นฟลามงโก้ (Flamenco dance) ของสเปน มากไปกว่านั้น Zapateado ยังเป็นชื่อของท่อนเพลงในดนตรีฟลามงโก้ด้วย ท่อน Zapateado ยังใช้ลักษณะการประพันธ์ที่รับแรงบันดาลใจมาจากดนตรีฟราเมงโก้ทั้งในเรื่องของจังหวะและทำนอง (Silviu Octavian Ciulei – 2013) บทเพลงนี้มีท่อนเพลงที่ต้องใช้เทคนิคกีตาร์ขั้นกลางและขั้นสูงอยู่ในหลายท่อนและใช้เวลาในการเรียนรู้ในแต่ละท่อนค่อนข้างมาก ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าวิธีการสร้างแบบฝึกหัดเพิ่มเติมให้กับเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo จะทำให้ผู้เล่นเรียนรู้เพลงนี้ได้รวดเร็วและมีคุณภาพมากกว่าการเรียนรู้เพลง หรือฝึกซ้อมบทเพลงเพียงอย่างเดียว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการและขั้นตอนการเรียนรู้ทักษะปฏิบัติกีตาร์บทเพลง Tres piezas espanolas, ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo
2. เพื่อเรียนรู้วิธีการประพันธ์และประยุกต์ใช้แบบฝึกหัดให้ได้ประโยชน์สูงสุดกับการเล่นบทเพลงหลักที่กำหนด
3. เพื่อส่งเสริมและเป็นประโยชน์ในการฝึกซ้อมสำหรับผู้สนใจเรียนรู้อาณาเขตบทเพลง Tres piezas espanolas, ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน

1. ศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างของบทเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างของบทเพลงและหาแนวทางในการสร้างแบบฝึกหัด บทเพลงนี้ประพันธ์อยู่ในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (E minor) อัตราจังหวะ 6/8 จำนวนห้องเพลงทั้งหมด 199 ห้องเพลง เครื่องหมายกำหนดจังหวะของเพลงนี้ คือ Allegro (ตัวดำ = 120) บทเพลงโดยรวมนั้นเป็นการเล่นแบบทำนองต่อเนื่องไม่มีตัวโน้ตที่มีอัตราจังหวะมากกว่าตัวโน้ตตัวดำ มีห้องเพลงจำนวนทั้งสิ้น 199 ห้องเพลง โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์แล้วว่ามีเทคนิคหลักที่มีสมควรมานำมาใช้แบบฝึกหัดทั้งสิ้นจำนวน 9 เทคนิค ซึ่งผู้วิจัยได้นำเทคนิคดังกล่าวมาจำแนกได้เป็นท่อนเพลงจำนวน 9 ท่อนดังที่จะแสดงและอธิบายในส่วนต่อไป

2. วิเคราะห์เชิงลึกถึงจุดอ่อนจุดแข็ง เพื่อสำรวจระดับของปัญหาในเชิงของการเล่นแต่ละส่วนเพลง

ปัญหาในการฝึกซ้อมและบรรเลงบทเพลงโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคล เพราะแต่ละบุคคลจะประสบปัญหาของการบรรเลงบทเพลงไม่เหมือนกัน แต่แนวโน้มของปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งก็คือ ความต่อเนื่องของการเล่นบทเพลง, เทคนิคและความพร้อมของการเล่นบทเพลงที่ค่อนข้างอ่อน ซึ่งเทคนิคดังกล่าวจำเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างจากบทเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ในห้องเพลงที่ 25-28 ลักษณะการเล่นมือซ้ายในห้องเพลงนี้ต้องอาศัยเทคนิคถึงสามอย่างหลักๆ กล่าวคือ 1. การเปลี่ยนตำแหน่งการเล่นมือซ้าย (Left-Hand Position Shifting) 2. การยืดนิ้วมือซ้าย (Left-Hand Stretching) 3. เทคนิคอะเพจจิโอมือซ้าย (ห้องเพลงที่ 26) (Left Hand Arpeggios) ถ้าผู้เล่นมีจุดอ่อนในส่วนใดส่วนหนึ่งจะทำให้ไม่สามารถบรรเลงท่อนเพลงดังกล่าวให้สำเร็จได้ ผู้วิจัยมีเป้าหมายที่จะสร้างแบบฝึกหัดจำเพาะที่จะเป็นแนวทางในการฝึกซ้อมและแก้ไขปัญหาด้านเทคนิคของบทเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ได้

3. สร้างแบบฝึกหัดที่ช่วยพัฒนาการบรรเลงบทเพลง Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado ผลงานสร้างสรรค์ชิ้นนี้เกิดขึ้นมาจากการวิเคราะห์โครงสร้างของเทคนิคและการเรียนรู้บทเพลงชุด Tres piezas espanolas ท่อน Zapateado โดยผลงานสร้างสรรค์นี้จะแบ่งออกเป็นหกท่อนดังนี้

ท่อน A ห้องเพลงที่ 1-4

สองห้องแรกของท่อนนี้จะอ้างถึงเทคนิคการเล่นโน้ตแนวเดียวซึ่งปรากฏในสองห้องแรกของบทเพลงหลัก (Zapateado) การใช้จังหวะและโครงสร้างของตัวโน้ตนั้นจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่ในแบบฝึกหัดจะใช้บันไดเสียงอีเนเจอร์ลไมเนอร์ (E natural minor) แทนที่จะเป็น อีฮาร์โมนิกไมเนอร์ (E harmonic minor) ดังที่บทเพลงหลักใช้ ผู้ที่ได้เล่นแบบฝึกหัดชุดนี้จะได้ฝึกเทคนิคการยืดนิ้วมือซ้ายในรูปแบบการเล่นที่ง่ายกว่า

ท่อน B ห้องเพลงที่ 5-12

ในท่อนนี้ประพันธ์โดยใช้เทคนิคการเล่น อาร์เพจจิโอ (Arpeggio) (พบเทคนิคนี้ได้ในห้องเพลงที่ 2 ของ Zapateado) ท่อน B นี้จะใช้คอร์ดในบันไดเสียงจีเมเจอร์ (G Major) โดยใช้คอร์ดจำนวนสองคอร์ด เริ่มด้วยจีเมเจอร์เซเว่น (G Major7) และต่อกับคอร์ด บีไมเนอร์เซเว่น (B minor7) โดยรูปแบบคอร์ดมือซ้ายที่ใช้จับตัวรูท (Root) ของคอร์ดจะอยู่ที่สายสี่และกีไล่ต่อไปที่ตัวสาม, ห้า, เจ็ด ตามลำดับจึงได้รูปคอร์ดเป็นลักษณะแบบเรียงกัน ส่วนรูปคอร์ดของบีไมเนอร์ (B minor) จะเป็นลักษณะคล้ายกันคือเริ่มตัวแรกที่สายสี่โดยเป็นโน้ตรูท แต่แทนที่จะต่อกับโน้ตสาม กลับใช้โน้ตตัวที่เจ็ดเสียลา ที่เพิร์ตสองสายสาม จากนั้นก็ต่อกับโน้ตที่สามกับเจ็ด ตามลำดับปกติ ทั้งสองคอร์ดนี้จะเล่นอยู่ตำแหน่งที่สองของกีตาร์จำไม่ยากมากที่จะเปลี่ยนคอร์ดกลับไปกลับมาในสถานการณ์การเล่นจริง ๆ การเล่นมือขวาของท่อนนี้จะเป็นรูปแบบการเล่นอาร์เพจจิโอมือขวา (Right-Hand Arpeggio) ที่พบได้ในบทเพลงกีตาร์คลาสสิกส่วนใหญ่ (a, m, i, p, i, m) ซึ่งการฝึกแบบฝึกหัดในท่อนนี้จะเป็นการเตรียมพร้อมสู่การเล่นบทเพลงได้อย่างดี

ท่อน C ห้องเพลงที่ 13-28

ท่อนนี้ใช้พัฒนาเทคนิคการเล่นท่อนทำนองหลักของเพลง Zapateado ซึ่งเริ่มที่ห้องเพลงที่สามของบทเพลงและยังพบอีกในหลาย ๆ ห้องเพลง ในเพลงแบบฝึกหัดจะใช้การเล่นตัวโน้ตอะเพจจิโอสามพยางค์ (Triplet) ซ้ำ ๆ โดยจะใช้ตัวโน้ตตัวที่สองของโน้ตสามพยางค์แต่ละชุด

เป็นตัวขับเคลื่อนทำนองหลักของเพลงในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (E minor) ทำนองดังกล่าวนี้จะเปลี่ยนไปทุก ๆ สี่ห้องเพลงในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (E minor)

ท่อน D ห้องเพลงที่ 29-36

มีโครงสร้างไม่ต่างกับท่อน C แต่จะต่างกันตรงที่ท่อนนี้มีการเปลี่ยนทำนองให้เคลื่อนที่เร็วขึ้นโดยการเปลี่ยนจากทำนองทุก ๆ สี่ห้อง เป็นการเปลี่ยนทุก ๆ ห้องเพลง

ท่อน E ห้องเพลงที่ 37-40

มีโครงสร้างไม่ต่างกับสองท่อนที่ผ่านมา แต่ในท่อนนี้จะเปลี่ยนทำนองของเพลงให้เร็วยิ่งขึ้นไปอีก จากทุก ๆ ห้องเพลงเป็นทุก ๆ จังหวะของห้องเพลง การเปลี่ยนทำนองลักษณะอย่างในสามท่อนที่ผ่านมา เป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการทำความเข้าใจโครงสร้างโดยรวมและการเพิ่มความเร็วของการเล่นของบทเพลงจริงได้อย่างดี

ท่อน F ห้องเพลงที่ 41-59

ในท่อนนี้เป็นการสร้างแบบฝึกหัดโดยนำโครงสร้างของแบบฝึกหัดมาจากธีม (theme) ของเพลง ซึ่งปรากฏครั้งแรกห้องที่ สามของเพลง Zapateado แบบฝึกหัดท่อนนี้สี่ห้องเพลงแรก (ห้องเพลงที่ 41-44) ประพันธ์โดยอิงจากโครงสร้างของคอร์ดอีไมเนอร์ (E minor) ส่วนในห้องเพลงที่ 41-44 นั้นจะเปลี่ยนไปใช้คอร์ดอีเมเจอร์ (E Major) ซึ่งเป็นคอร์ดโดมิแนนท์ลำดับที่สอง (Secondary Dominant) ของคอร์ดที่สี่ในคีย์เมเจอร์ (V/iv) และหลังจากนั้นก็กลับมาเหมือนข้างต้นจำนวนแปดห้องและจบท่อนเพลงด้วยการเล่น Pattern บนสายสี่โดยใช้รูปแบบการใช้นิ้วมือซ้ายที่ต่างกัน จากการฝึกแบบฝึกหัดท่อนนี้ทำให้เข้าใจทำนองหลักบทเพลงและทำให้บรรเลงหรือเรียนรู้ตัวบทเพลงหลักได้เร็วขึ้น

ท่อน G ห้องเพลงที่ 60-75

ท่อนนี้ประกอบด้วยด้วยคอร์ดทั้งสิ้นสามคอร์ดซึ่งอยู่ในบันไดเสียงอีไมเนอร์ (E minor) คอร์ดแรกจะปรากฏสองครั้งในท่อนเพลงนี้คือห้องเพลงที่ 60-63 และ ห้องเพลงที่ 68-71 คอร์ดต่อไปคอร์ดดีเมเจอร์ (D major) ซึ่งปรากฏในห้องเพลงที่ 64-67 คอร์ดสุดท้ายคือคอร์ดเอเมเจอร์ (A major) ปรากฏในสี่ห้องสุดท้ายของท่อนเพลงนี้ ท่อนนี้ใช้ฝึกการเล่นแพทเทิร์นมือขวา (Right-hand Pattern) ที่จะพบอยู่บ่อยครั้งในบทเพลง Zapateado ตัวอย่างเช่นในห้องเพลงที่ (33-34)

ท่อน H ห้องเพลงที่ 76-91

จังหวะหลักที่ใช้ในท่อนนี้เป็นจังหวะเดียวกับจังหวะในท่อนเพลงที่ 57 ของเพลง Zapateado ส่วนสิ่งที่ไม่เหมือนกับในแบบฝึกหัดนี้ก็คือการใช้คอร์ดในแบบฝึกหัดในท่อนนี้จะเริ่มด้วยการใช้คอร์ดอีไมเนอร์ (E minor) ตามด้วยคอร์ดดีเมเจอร์ (D major) และคอร์ดเอเมเจอร์ (A major) ซึ่งการดำเนินคอร์ดในท่อนนี้นั้นไม่ต่างจากในท่อน G ที่ผ่านมา เพียงแต่การใช้คอร์ดเอเมเจอร์ (A major) ที่จะเพิ่มระยะเวลาการเล่นให้มีระยะเวลานานขึ้นจำนวนทั้งสี่ห้องเพลง

ท่อน I ห้องเพลงที่ 92-99

ท่อนเพลงนี้เป็นท่อนเพลงที่มีการเปลี่ยนเครื่องหมายตั้งบันไดเสียงจากอีไมเนอร์ (E minor) เป็น เอเมเจอร์ (A major) ท่อนเพลงนี้ได้นำโครงสร้างการประพันธ์มาจากห้องเพลงที่ 133-134 ของเพลง Zapateado ลักษณะการประพันธ์เป็นการเล่นโน้ตตัว**เข็บบัด**สองชั้นแบบต่อเนื่อง ซึ่งในแบบฝึกหัดท่อนนี้ได้สร้างให้ใกล้เคียงกับตัวบทเพลงจริงแต่ในบันไดเสียงที่แตกต่างกัน

4. ทดลองการใช้แบบฝึกหัดนักศึกษาวิชาทักษะการแสดงดนตรี 1 จำนวน 10 คน

กำหนดให้นักศึกษาเล่นเพลงแบบฝึกหัดโดยเลือกฝึกตามท่อนเพลงที่ตนเองต้องการพัฒนา แล้วฝึกซ้อมตามเงื่อนไขเวลาและแนวทางการฝึกซ้อมที่ผู้วิจัยกำหนดให้ โดย 1. เริ่มต้นเรียนรู้บทเพลง Zapateado โดยการบรรเลงบทเพลงโดยตรง 2. เลือกท่อนของแบบฝึกหัดที่นักศึกษาเห็นสมควรที่จะต้องพัฒนาจากประสบการณ์การบรรเลงบทเพลงในครั้งแรก 3. ทดลองเล่นเพลง Zapateado อีกครั้งหนึ่ง 4. จัดบันทึกและเปรียบเทียบการฝึกซ้อมทั้งสองรูปแบบ

5. ประเมินผลและอภิปรายการทดสอบการใช้แบบฝึกหัด

ผลจากการใช้เพลงแบบฝึกหัดที่ได้ประพันธ์ขึ้นกับนักศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 10 คนพบว่า 80% ของนักศึกษามีแนวโน้มและสามารถเล่นเพลง Zapateado จำนวนห้าห้องเพลงแรกได้จากการฝึกแบบฝึกหัดที่กำหนดให้

6. สรุปงานวิจัยสร้างสรรค์

งานวิจัยสร้างสรรค์ชุดนี้ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าเพลงแบบฝึกหัด (Etude) นั้น เป็นหนึ่งในขั้นตอนสำคัญสำหรับการเรียนรู้บทเพลงที่มีเทคนิคค่อนข้างยาก หลังจากการเรียนรู้เพลงแบบฝึกหัด (Etude) ทำให้ผู้ที่ถูกฝึกมีแนวโน้มที่จะบรรลุผลการฝึกบทเพลงนั้นๆ มากขึ้น เนื่องจากแบบฝึกหัดได้ถูกสร้างจากโครงสร้างของบทเพลง Zapateado แต่ในรูปแบบที่ง่ายกว่า ผู้ที่ใช้แบบฝึกหัดจึงรู้สึกคุ้นชินและสามารถเรียนรู้บทเพลงได้เร็วกว่าผู้ที่เล่นบทเพลงโดยตรงโดยที่ไม่ได้ฝึกแบบฝึกหัดเลย

ขนาดหรือความยาวของผลงานสร้างสรรค์

บทเพลงนี้อยู่บนไดเสียงอีไมเนอร์ (E Minor) เครื่องหมายกำหนดจังหวะ 6/8 มีความยาวทั้งหมด 99 ห้องเพลง ความยาวของบทเพลงอยู่ที่ 3.00 นาที (โน้ตตัวดำ = 100 bpm)

องค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติงานสร้างสรรค์

บทความการสร้างสรรค์ผลงานฉบับนี้เป็นการประพันธ์แบบฝึกหัดเพื่อส่งเสริมการบรรเลงบทเพลง piezas espanolas ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo โดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์จุดอ่อนของแต่ละท่อนเพลงมาเป็นแกนหลักในการประพันธ์ องค์ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติงานสร้างสรรค์ชุดนี้มีอยู่หลากหลายดังนี้

1. ศึกษาและเรียนรู้บทเพลงและเข้าใจแนวทางการประพันธ์บทเพลง piezas espanolas ท่อน Zapateado ของ Joaquin Rodrigo
2. รู้การประพันธ์บทเพลงแบบฝึกหัดโดยใช้แรงบันดาลใจหรือแนวคิดหลักจากบทเพลงที่ต้องใช้ทักษะทางปฏิบัติ ค่อนข้างสูงในการปฏิบัติ
3. ค้นพบว่าวิธีการดังกล่าวนี้เป็นหนึ่งในวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้เพลงที่รวดเร็วและมีคุณภาพมากขึ้น
4. รู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการวางนิ้วสำหรับการเล่นกีตาร์ (Guitar Fingering) เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงบทเพลงในเชิงของการปฏิบัติและทฤษฎีได้

ภาพผลงานที่เสร็จสมบูรณ์

Guitar Exercise for Rodrigo's Zapateado
บทเพลงแบบฝึกหัดสำหรับเพลง Tres Piezas Espanolas Vidu Zapateado

♩ = 100 ปริญญ์ อรรมชาติ

The musical score is divided into ten sections, each with a letter label (A through J) and a measure number. Section A starts at measure 1, B at 5, C at 11, D at 17, E at 23, F at 29, G at 35, H at 41, I at 47, and J at 53. The tempo is marked as quarter note = 100. The score includes various guitar techniques such as slurs, accents, and dynamic markings like 'v' (vibrato) and 'vii' (seventh fret).

เอกสารอ้างอิง (references)

Bob Broadley (2015). *How to approach the study of a piece for the guitar*. (เว็บไซต์). สืบค้นจาก <https://music.stackexchange.com/questions/29633/>

Gerard Garno. (2016). *A New Look at Segovia, His Life, His Music, V1*. Mel Bay Publications. สืบค้นจาก <https://books.google.co.th/books?id=ORsxDwAAQBAJ&pg>

Raymond Calcraft (2012). *Joaquin Rodrigo Vidre (1901-1999) Marqués de los Jardines de Aranjuez*. (เว็บไซต์). สืบค้นจาก <https://www.joaquin-rodrigo.com/index.php/en/>

Silviu, O.C. (2013). *Flamenco Guitar Techniques in the Music of Joaquin Rodrigo (Doctoral Dissertation)*. สืบค้นจาก <http://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:183685/datastream/PDF/>